

kent niet langer de mogelijkheid, dat de overheid kartelregelingen wijzigt, doch voorziet wel in de mogelijkheid, dat deze aanwijzingen (inzake prijzen, leverings- en betalingsvoorwaarden, leveringsplicht) aan bepaalde kartels geeft, indien het algemeen belang dit eist. Aangezien de bij ministeriële beschikking in 1950 ingestelde Commissie Bedrijfsregelingen van de S.E.R., welke bij verbindend- en onverbindend-verklaringsacties moet worden gehoord, meestal 1 à 2 jaar tijd nodig heeft voor zijn onderzoek, geeft de Wet Schorsing Bedrijfsregelingen (11 April 1951) de overheid bevoegdheid desgewenst voor een maximum termijn van 1 jaar een bedrijfsregeling voorlopig te schorsen, nadat een voorstel met dgl. strekking aan de Commissie Bedrijfsregelingen voor advies is voorgelegd, doch voordat bedoeld advies is ontvangen. Na de 2e Wereldoorlog zijn diverse bedrijfsregelingen onverbindend verklaard. *Hammerstein*

KARTELBLAD (*Pedicularis*), plantengeslacht met 250 kruidachtige soorten, van de leeuwenbekachtigen. Hier zijn alg. de moerasoorten *P. silvatica*, bos-k. en *P. palustris*, moeras-k. (rode schartelen, bruine ratel, fistelkruid, luiskruid, ijzerhorde, rode horde), met purperkleurige bloem. De naam luiskruid ontstond doordat het bladafkooksel vroeger tegen luizen bij huisdieren werd gebruikt. *Bouman*

KARTELDARM (*colon*), deel van het → spijsverteringsstelsel. Begint bij de → Bauhinische klep en vormt van hier een opstijgende tak, die ter hoogte van de maag horizontaal ombuigt, onder deze doorgaat, dan naar beneden buigt en in de endeldarm overgaat.

KARTERINGSDRIEHOEK, hulpmiddel, gebruikt bij het in kaart brengen van punten, welke zijn aangemeten volgens de coördinatenmethode (→ Coördinaten, 3°).

KARTETS of **granaatkartets**, → Granaat (2°).

KARTINI, radèn adjeng, meisjesnaam van een dochter van radèn mas adipati Sasraningrat, regent van Djeporo. * 1879 te Majong, † 1904. Huwde 1903 radèn adipati arjo Djojoadingrat, regent van Rembang. K. was een der eerste Europeesgevoerde Javaanse vrouwen en een van de eerste strijders voor de emancipatie der Javaanse vrouw. Haar in het Ned. geschreven brieven zijn 1911 door Abandanon uitgegeven als „Door duisternis tot licht”.

Kartini-fonds, stichting ter bevordering van de geestelijke ontwikkeling van het Indonesische meisje, 1913 te Den Haag gesticht, gewijd aan de nagedachtenis van Kartini.

Kartini-scholen, scholen voor Indonesische meisjes, opgericht en onderhouden uit het Kartini-fonds. Er wordt in godsd. opzicht neutraal onderwijs gegeven, o.a. in het Ned. en in vsch. inheemse vakken. *Berg*

KARTONPAPIER, papier met een gramgewicht, hoger dan 180 g per m². Deze soorten worden gemaakt op langzeef- en rondzeefmachines. [→ Papier(fabricatie)]. Men kan zeer dikke kartons verkrijgen door het plaatsen van vsch. rondzeefmachines achter elkaar, die elk een afzonderlijke papierbaan leveren, die in natte toestand over elkaar gevoerd en gezamenlijk door een pers geleid worden en dan gedroogd. Door het samenplakken van papiersoorten verkrijgt men ook kartons. *Marmelstein*

KARTOTHEEK, → Kaartsystemen.

KARTOUW (< Ital. cortana = kort), kort kanon van klein kaliber uit de 15e e.

KARTUIZE, Kartuizer klooster. In het Frans noemt men het Chartreuse, Ital. Certosa, Duits Kartause, Eng. Charterhouse, en Latijn Cartusia.

KARTUIZER. A) Alg. overzicht. De Orde der Kartuziers (*Ordo Cartusienis*) is 1084 gesticht door de H. Bruno van Keulen, toen deze in Dauphiné de grondslag legde van de Grande Chartreuse. De H. Bruno heeft nooit een Regel geschreven. Guigo, de 5e prior van de Grande Chartreuse, heeft 1127 de gebruiken en overleveringen der monniken het eerst opgetekend. Hij noemde deze niet statuta, doch consuetudines. Tot grondslag zijner observantie had de H. Bruno de Regel van de H. Benedictus gekozen, in vsch. opzichten verzwaaard. Aan de woestijnvaders is ontleend het element der persoonlijke eenzaamheid en het strengere stilzwijgen. Iedere monnik bewoont een afzonderlijke cel, een kleine woning.

Wapen der Kartuzier Orde.

Al deze woningen, meestal 13 à 37, zijn door een kruisgang verbonden met de centrale gebouwen van het klooster (zie de plattegrond van Clermont in kolom 244 in deel I). — Als contemplatieven wijdten de Kartuziers zich aan de glorie Gods en het heil der zielen door de beoefening van gebed en boete. Het overheersend element der eenzaamheid is het karakteristiek van hun Orde. De consuetudines van Guigo zijn tot heden de grondslag geweest van de statuten der Kartuziers. Zij zijn 1133 door paus Innocentius II goedgekeurd. In 1259 zijn de voorschriften van algemene strekking, sedert 1127 door het generaal-kapittel gegeven, samengevat in de Statuta antiqua. In 1368 verscheen een tweede compilatie, omvattend de inmiddels nog gepubliceerde constituties, de Statuta nova geheten; 1509 verscheen een dergelijke verzameling betreffende de sinds 1368 gegeven ordonnanties. 1581 ontstond de Nova collectio statutorum, waarin zowel de oude consuetudines als de genoemde compilaties met zorg gerangschikt zijn. Deze verzameling werd 1688 pauselijk goedgekeurd. De statuten der Orde zijn laatstelijk goedgekeurd bij Apostolische constitutie van paus Pius XI van 8 Juli 1924. — Vooral in de 14e e. heeft de Orde zich sterk uitgebreid. 107 kloosters ontstonden in dat tijdvak, nadat er in de twee voorafgaande eeuwen reeds 72 waren tot stand gekomen. De 15e e. zag er nog 43 verrijzen en de 16e eeuw 13. De Orde had toen haar grootste uitbreiding bereikt. Zij telde in 1521 ca. 206 huizen, gedeeld in ca. 16 provincies en verspreid over Europa, uitgezonderd Rusland en de Balkanlanden. Door de Reformatie zijn daarvan een aantal verloren gegaan, zodat er in 1600 nog ca. 167 kloosters waren. Ca. 1780 bestonden er nog 122 huizen, waarvan 68 in Frankrijk. Joseph II supprimeerde in de jaren 1782 en '83 24 kloosters der Orde in Lombardije, Oostenrijk, België en Ned. De Franse Revolutie hief bijna al de toen nog overgebleven kloosters op, ook de Grande Chartreuse. Onder het keizerrijk waren er dientengevolge nog slechts enkele kleine kloosters over, nevens Part-

Dieu in Zwits., vanwaar de Orde in het begin der 19e e. is herleefd. 1816 zijn de K. teruggekeerd in de Grande Chartreuse, 1903 zijn zij echter weer uit hun eendommen verdreven. Het bestuur der Orde heeft zich toen verplaatst naar het klooster te Farneta bij Lucca (Italië). Sedert 1940 is de Grande Chartreuse echter opnieuw bewoond door de monniken van St. Bruno.

Uit de gesch. der Orde verdient voorts vermelding de tijdelijke scheuring 1378-1410 tijdens het Westerse Schisma. De kloosters, welke de obediëntie van de paus van Avignon hielden, bleven onder het bestuur van de Grande Chartreuse. Het andere gedeelte gehoorzaamde in dit tijdvak aan het, generaal-kapittel, dat zijn zetel had in Seitz (Stiermarken). Begin 18e e. is het bestuur der Orde krachtig en met goed gevolg opgetreden tegen het Jansenisme, dat zich in Frankrijk had geopenbaard. — De Orde telt thans de volgende kloosters. In Frankrijk: de Grande Chartreuse, St. Pierre de Chartreuse (Isère). De prior van dit convent is tevens generaal der Orde. Voorts de Chartreuses te Montrieux-par-Méounes (Var), te Sélignac-par-Simandre (Ain) en te Mougères-par-Caux (Hérault). In Italië: Farneta bij Lucca, Serra San Bruno, Catanzaro (Calabrië), Trisulti (Collepardo, Frosinone), Galluzzo (Florence), Vedana (Mas, Belluno) en Calci (Pisa). Dit laatste klooster heeft een geheel Ned. gemeenschap. In Spanje: Montalegre (Barcelona), Miraflores (Burgos), Aula Dei (Saragossa), Porta Coeli (Valencia) en Jerez (Andalusie). In Zwitserland: La Valsainte (Gruyère). In Duitsland: Kartause Hain (Düsseldorf-Unterrath). In Joego-Slavië: Pterje (Dravska). In Engeland: Parkminster, Prateridge Green (Sussex). Voorts zijn er vier kloosters van Kartuizer zusters, nl. twee in Italië en twee in Frankrijk. In Nederland is de terugkomst der K. in voorbereiding. — Haar hoogtepunt in verschillende opzichten heeft de Orde wellicht gehad in de 14e, 15e en de 1e helft der 16e e.; ondanks de afzondering van haar leden heeft zij figuren voortgebracht, die zeer de aandacht trokken. O.m. in de 14e e. Ludolf van Saksen, wiens leven van Jesus alom werd gelezen.

In de 15e eeuw o.m. de kardinaal Nicolaas Albergati. L i t.: Vie de St. Bruno par un religieux de la Grande Chartreuse (Montreuil-sur-Mer 1898); La Grande Chartreuse par un Chartreux (Grenoble 1930); S. Autore (in Dict. de Théol. Cath., II Paris 1923, kol. 2274-2317, s. v. Chartreux); P. v. d. Meer de Walcheren, Het Witte Paradijs (Utrecht 1948); B. du Moustier, Kartuziers (Tilburg 1947).

Scholten

B) Kartuziers in de Nederlanden. 1314 is te Herne bij Edingen de eerste nederzetting in deze gewesten tot stand gekomen. Achtereenvolgens zijn daarna gesticht de kloosters Genadedal bij Brugge in 1318, Kiel bij Antwerpen in 1323, Zeelhem bij Diest in 1328, Koningsdal bij Gent in 1328, Sint Maartensbos bij Geraardsbergen in 1328, Sint Anna (zusters) te Brugge in 1348, Luik in 1357 en Chercq bij Doornik in 1384. Al deze huizen ressorteerden onder de toenmalige Picardische prov. der Orde. Ook de Duitse prov. heeft hier een krachtige groei gekend. In haar gebied verrezen het Holl. huis bij Geertruidenberg in 1336, Monnikhuizen bij Arnhem in 1342, Bethlehem te Roermond in 1376, Nieuwlicht buiten Utrecht in 1392 en Sint Andries ter Zaliger Haven buiten Amsterdam in 1393. In 1380 bij de tijdelijke scheuring in de Orde bleven onder de Grande Chartreuse de kloosters bij Edingen, Brugge (Genadedal), Antwer-

pen, Doornik en Geraardsbergen. De overige Ned. conventen gehoorzaamden aan het generaal-kapittel van Seitz. In 1400 zijn de in het Rijngebied gelegen huizen afgescheiden van de Duitse prov. en met de Urbanistische kloosters in de Ned. verenigd tot één Rijnprovincie. Gedurende de 15e e. kwamen nog tot stand de kloosters bij Zierikzee in 1434, te Scheut in 1455, Sint Sophia bij Den Bosch in 1466, Sint Bartholomaeusdal buiten Delft in 1469, Zonneberg bij Kampen in 1485 en Leuven in 1491. Na het herstel der eenheid in de Orde (1410) heeft een nieuwe groepering der Ned. huizen plaats gehad. Zij werden alle verenigd in één prov. N. Picardië (sedert 1474 provincia Theutoniae genaamd), met uitzondering van de kloosters bij Amsterdam, Utrecht, Arnhem en Roermond, welke aanvankelijk bij de Rijnprovincie bleven, en van de Chartreuse bij Doornik, welke tot de prov. Z. Picardië kwam te behoren. 1427 zijn ook de K. van Amsterdam en Utrecht en 1440 die van Arnhem overgegaan naar de prov. N. Picardië. De 16e e. heeft grote verliezen meegebracht. 1544 is het klooster bij Antwerpen verwoest, waarna het convent zich te Lier heeft gevestigd. In de jaren zeventig zijn de kloosters bij Amsterdam, Delft, Kampen, Utrecht, Arnhem, Zierikzee, Geertruidenberg en Vught voor altijd vernietigd. Andere kloosters hebben zich van een verwoesting kunnen herstellen. Scheut, 1578 vernield, is 1592 verplaatst naar Brussel. In de 17e e. ontstonden twee nieuwe kloosters. De kloosterlingen van St. Sophia vestigden zich 1624 binnen Antwerpen, terwijl 1626 de uit Eng. uitgeweken K. zich hebben nedergezet te Nieuwpoort, waar zij steeds een Eng. convent hebben gehouden. In de 18e e. is de Orde in deze gewesten geheel verdwenen. Joseph II heeft hier in 1783 alle Kartuizer kloosters opgeheven. Slechts Zeelhem en Kuik zijn blijven bestaan tot de revolutie in 1794. — Het Ned. element nam in de 14e, 15e en 16e e. een belangrijke plaats in de Orde in. Het geestelijk leven stond in hun kloosters op een hoog peil. Het ontstaan en de ontwikkeling der Moderne Devotie en de hervorming van andere kloosterorden zijn door hen bevorderd. In de 16e e. hebben zij in hun afzondering een werkzaam aandeel gehad in de strijd voor de Moederkerk. Hun kloosters bezaten aanzienlijke bibliotheken. Zij hebben zich ijverig toegelegd op het afschrijven en verluchten van boeken. In de 14e eeuw leefden Hendrik van Calcar en Hendrik van Coesfeld. Uit de 15e e. verdienen vermelding: Adriaan de Kartuizer († 1411), Jan van Brederode, Hendrik van Hessen, Herman Stekin (van Zuiddorpe), Gerrit van Schiedam († 1442), Bartholomaeus van Maastricht, Albert Kivet, Dionysius de Kartuizer, Jacob van Gruitrode, Hendrik de Piro († 1473), Pieter Doorlant en Gozewijn Comhair. De Nijmegenaar Jan van Roosendaal bekleedde 1463-'72 het prioraat van de Grande Chartreuse. Ook in de 16e e. is er veel uitgegaan van de Ned. Kartuziers: Willem Bybau van Thielt was 1521-'35 prior der Grande Chartreuse. Pieter Marnef van Leiden bekleedde deze waardigheid 1540-'46. Een grote werkzaamheid ontplooiden de K. van Keulen in de 1e helft der eeuw onder de prioren Pieter van Blommevenne van Leiden († 1536) en Gerard Kalkbrenner van Hamont († 1566). Als historieschrijver heeft Arnoldus Havensius grote verdiensten en als bibliograaf der Orde Theodorus Petreius van Kampen († 1640). De Delftse monnik Joost van Schoonhoven

vond in 1572 te Brielle de marteldood, terwijl 23 Juli van dat jaar 9 monniken en 3 broeders te Roermond om het leven zijn gebracht. Als kroniekschrijvers verdienen nog vermelding Pieter de Wal († 1648) en Gerardus Eligius († 1641).

L i t.: B. du Moustier, K. (Tilburg 1947; lit. aldaar blz. 170-174);
 Ons Geestelijk Erf (1951, 9-43). *Scholten*